

בית כנסת בישוב - מבנה ותכנון פנים*

הרב משה ביגל

התוכן:

- פרק א: חצר בית הכנסת
- פרק ב: צורתו הגיאומטרית של בית הכנסת
- פרק ג: פתח בית הכנסת
- פרק ד: חדר המבוא
- פרק ה: מיקום החלונות ומספרם
- פרק ו: מקום ארון הקודש
- פרק ז: מקום הבימה
- פרק ח: מקום עמוד שליח הציבור
- פרק ט: צורת הישיבה
- פרק י: עזרת נשים (מחיצה)

* פרקי הלכה אלה הופיעו כחוברת בשם "בית כנסת בישוב - מבנה, מיקום, ותכנון פנים" בהוצאת המכון לרבני ישובים, תשנ"ו, יחד עם מאמר על מיקום בית הכנסת פרי עטו של הרב דני סטיסקין שליט"א. בחוברת הופיעו פרקי ההלכה בשני חלקים: תכנון מבנה בית הכנסת ותכנון פנים בית הכנסת. כאן צורפו שני החלקים.

פרק א: חצר בית הכנסת

- א. הפולחן של עובדי האלילים נעשה פעמים רבות בשטח הפתוח או בחצרות ולא בתוך המבנה. גם אצל עם ישראל - להבדיל - חלק מעבודת ה' נעשתה בחצר המשכן או בעזרה (הקרבת קורבנות וכדומה). אם כן גם חצר המשכן והמקדש נחשבים כחלק מהמקדש או המשכן. מכאן מובן האיסור "לא תיטע לך אשירה כל עץ אצל מזבח ה' אלוהיך אשר תעשה לך"¹.
- ב. בפסק הרמב"ם מופיעים גם טעמי המצווה, וז"ל: "הנוטע אילן אצל המזבח או בכל העזרה בין אילן סרק בין אילן מאכל אף על פי שעשאו לנוי למקדש ויופי לו, הרי זה לוקה שנאמר לא תטע לך אשירה כל עץ אצל מזבח וכו'. מפני שהיה זה דרך עובדי כוכבים, נוטעין אילנות בצד מזבח שלה כדי שיתקבצו שם העם"².
- ג. יש מי שאסר לטעת עצים בחצר בית הכנסת³ ולדעה זו כל עץ או שיח רב שנתי כלול באיסור זה. לפי שיטה זו יש לתכנן את חצר בית הכנסת כרחבה מרוצפת ללא גינה.⁴
- ד. לרוב הפוסקים אין איסור לטעת בחצר בית הכנסת עצים וכן יש לנהוג למעשה.⁵

א מדברי הרמב"ם אפשר אולי לדייק שאיסור זה הוא לא בגלל שהעצים עצמם שמשו כאלילים כפי שמשמע מן המקראות, אלא כפי שנימק הרמב"ם שסיבת האיסור היא ששם מתאספים העם ולא שהעצים שמשו כאלילים.

והנה יש נפקא מינא להלכה בין שני החסברים הללו, שהרי אם נאמר שהבעיה היא יצירת מקום כינוס על ידי נטיעת עצים הרי גינה בחצר בית כנסת משמשת לעיתים מקום כינוס, המתנה וכו'. לעומת זאת אם הבעיה היא עצים שמשמשים כאלילים הרי בימינו אין קשר בין הפולחן הדתי והעצים בחצרות בתי עבודה זרה, ואם כך לא נאסור נטיעת עצים בחצר בית הכנסת כפי שנפסק לגבי כל עבודה זרה שבטלה.⁶ אכן רבי עקיבא איגר כתב בשם ר"ד ערמאה שגם בבית הכנסת יש איסור מדרבנן.

ב למרות שמסברה אפשר ללמוד זאת מנימוקי הרמב"ם כפי שכתבנו, קשה מאד מדוע לא פסק זאת הרמב"ם במפורש לא בהלכות בית הכנסת ולא בהלכות עבודה זרה וכן לא הובא האיסור אצל הפוסקים הראשונים או בשולחן ערוך. מאידך גיסא מוטלת עלינו החובה לפאר את בית אלוקים גם בימינו בבתי הכנסת ככל נוי מצוה ומכאן שיש מצוה לגינותן הולם של חצר בית הכנסת, ואכן כתב בשו"ת מהרש"ם⁵ ועוד אחרונים⁶ וכן יש לנהוג להלכה משלוש סיבות: 1.

1 דברים טז, כא

2 עבודת כוכבים פרק ו הלכה ט

3 רע"א, הגהות לשולחן ערוך או"ח קנ, א

4 שו"ת מהר"ם שיק סימן עח

5 חלק אי סימנים קכז, קעב

בית כנסת בישוב - מבנה ותכנון פנים

מאחר ולא נמצא איסור זה אצל רוב הפוסקים. 2. מתוך הכלל ספק איסורא דרבנן לקולא. 3. מאחר ואולי יש אף מצוה מן התורה ליפות את חצר בית הכנסת כפי שמקובל בכל בנין ציבורי בימינו.

6 שו"ת משנת ר"א, ז; שו"ת בנין ציון סימן ט'; שו"ת מהר"ם שיק סי' עח; שו"ת הגר"א הרצוג או"ח סי' כח

פרק ב: צורתו הגיאומטרית של בית הכנסת

- א. למרות שבמשכן ובבית המקדש הקפידה התורה על מידות המבנה וצורתו המלבנית, אין כל הכוון הלכתי לצורת בית הכנסת או מידותיו.
- ב. אסור שתהיה לבית הכנסת צורה מכוונת של חיקוי דרכי הגויים, אך בניה לשם יופי או נוחות סתם אין בהם משום חיקוי ומותרים.⁷

א שאלה על מבנה משושה נשאל אחד מגדולי הפוסקים בדורו, בעל הנודע ביהודה, הרב יחזקאל סגל לנדא מפרג. והשיב הרב: "יפה השיב מעלתו שלא נזכר מזה בשולחן ערוך ואני מוסיף על דבריו שבכל הפוסקים הראשונים ובשני התלמודים לא ראינו כל תמונה, שיהיה לבית הכנסת תמונה מיוחדת.... אבל אני תמה למה יעשו כזה? ואני חושב אולי ראו בהיכלי שרים או בבתי אחרים כזה ורוצים להדמות להם. ובאמת אין זה נאה לנו בגלותינו להדמות ולהתקנאות בשרים. ואם הוא מטעם הזה אני קורא על זה זישכח ישראל עושהו ויבן היכלות. ולכן טוב הדבר שלא לחדש דבר ממנהגים ישנים ובפרט בדור הזה, אבל אם הוא מטעם שכתמונה זו המקום מרווח להם יותר אז אין בזה חשש איסור". עכ"ל.⁷ למעשה מכיוון שלא נקבע הדבר כאיסור, רבים מבתי הכנסת נבנו בצורות שונות ביניהם גם כאלה שהותאמו לסגנון הבניה שהיה מקובל במבני ציבור של הגויים. כל עוד לא היתה כוונה מוצהרת ללכת בדרכי הגויים אין בכך איסור כפי שקבע הנודע ביהודה.

7 נודע ביהודה תניינא אויית יח

פרק ג: פתח בית הכנסת

- א. הפתח הראשי של בית הכנסת צריך להיות מול ארון הקודש, כדי שישתחוה הנכנס לבית הכנסת, לכיוון הארון.⁸
- ב. מותר לפתוח פתחים נוספים בכל קיר שרוצים אך לא בקיר שבו ארון הקודש, כדי שלא יעברו הנכנסים בזמן התפילה⁹ כנגד המתפללים.¹⁰

א בתוספתא נאמר: "אין פותחין פתחי בתי כנסיות אלא למזרח, שכן מצינו בהיכל שהיה פתוח למזרח שנאמר 'והחונים לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה'".⁹ בענין זה כתבו התוספות: "דוקא בימיהם שהיו מתפללים למערב אבל אנו שמתפללים למזרח לצד ארץ ישראל אין עושין הפתח במזרח".¹⁰ ונראה שפשט דברי התוספתא אינו כן, אלא שתמיד פתח בית הכנסת יהיה במזרח, כי הרי התוספתא נכתבה בארץ ישראל, בה כיוון התפילה אינו למערב [כפי שהקשה החתם סופר,³ אך להלכה כתב שאין לשנות ממנהג אבותינו כדעת התוספות].

והנה יש לחקור בכוונת דברי התוספות: כאשר אין אפשרות לפתוח את בית הכנסת לצד מזרח כדי שלא יעברו הנכנסים והיוצאים כנגד המתפללים, האם אין צורך להקפיד על צד מסוים לפתח, מאחר ובכל מקרה לא יהיה זה בכיוון פתח ההיכל? או שנאמר שתמיד יש חשיבות לשמר את הצורה הכללית של ההיכל גם אם לא נשמרים הצדדים בדיוק כמו במשכן. ועוד: יש להבין את טעם ההלכה, שיש להעמיד את פתח בית הכנסת באותה רוח של פתח ההיכל. האם יש קדושה או סגולה מיוחדת ברוח זו (מזרח) כפי שאנו רואים במשכן, או שהנלמד מהמשכן הוא מיקומו של הפתח ביחס למבנה כולו? בהבנת טעם הלכה זו תפתר חקירתנו.

בנושא זה מצאנו מחלוקת האחרונים:

בהגהות מימוניות כתב: "כתב הרב משה מפרדס בה"ר מאיר דהטעם כדי שיהיו משתחוים מן הפתח נגד הארון שהיה במערב. וכן הדין למתפללים למזרח, לעשות הפתח במערב וכן צפון ודרום".¹¹ לעומת זאת כתב הפרישה: "אבל אנו... אין עושין הפתח במזרח, שהוא אינו דבר והיפוכו, וכך הוה ליה (לתוספות) למימר אבל אנו... צריך להיות הפתח למערב, אלא דצריך למימר דהתוספות סברי דאין קפידא כלל לדידן, כיון שאנו מתפללים למזרח. אם כן אין לדקדק עוד, כיון שאין בידינו לקיים הפסוק דאיירי בהיכל, ששם היה פתוח למזרח".¹² ואכן בבית הכנסת של רבו של הפרישה - הרמ"א - שבקרקוב,

8 או"ח סימן קב סעיף ד

9 תוספתא מגילה פרק ג, יד

10 או"ח סימן כח

11 הלכות תפילה פרק יא, ד

12 או"ח סימן קנ סעיף ג

הפתח אינו בצד מערב [למרות שהביא את דברי הגהות מימוניות בד"מ הארוך¹³ וכן במספר בתי כנסת באזור ההוא, ששרדו].

והנה בשולחן ערוך נפסק להלכה: "אין פותחין פתח בית הכנסת אלא כנגד הצד שמתפללים בו באותה העיר. שאם מתפללים למערב יפתחוהו למזרח כדי שישתחוו מן הפתח נגד הארון, שהוא ברוח שמתפללים כנגדו".¹⁴ וכן פסק הרמ"א בדרכי משה הארוך.⁶ גם מדברי המגן אברהם (שם) משמע שפוסק כדברי המחבר, וז"ל: "אם היה הפתח בצד אחר וחרב בית הכנסת, ורצו קצת מנהיגים לעשות הפתח כדינו, אין האחרים יכולים למחות אפילו הם הרוב. ואף על פי שמשנים סדר הישיבה, יקרב הדין ביניהם".

בסיכום מחלוקת זו כתב בביאור ההלכה: "ולא העתקתי דברי הפרישה והפרי מגדים שמפקקים בעיקר הדין, אחרי דלא מצינו מי שחולק בהדיא על דברי ההגהות מימוניות בשם התוספות. ואדרבה, מהבית יוסף ודרכי משה הארוך מוכח בהדיא דסבירא לית לדינא כוותיה. וגם במאירי במגילה פרק הקורא עומד מבואר גם כן בהדיא כהגהות מימוניות וכן בתלמידי רבנו יונה בפרק קמא דברכות כתב בהדיא בשיטת רש"י ור"י דבבבל היו פתחי כנסיותיהם במערב והיו משתחווים למזרח כמו במדינותינו".¹⁵ וכן החיי אדם¹⁶ העתיק דברי המגן אברהם לדינא.

ב העיר בביאור ההלכה (שם): "ודע דעיקר דינא דתוספתא כתב במאירי דאין קפידא אלא כפתח שרוב הציבור נכנסים בו, אבל שאר פתחים מותר לעשות בכל הצדדים. ודע עוד: דדין השולחן ערוך הוא רק על פתח בית הכנסת עצמו מה שאין כן פתח הפרוזדור אין קפידא כלל כזה וכן כתב בתשובת החתם סופר ופשוט".

13 שם סוף סימן קנ

14 שם סעיף ה

15 שם סעיף ה

16 כלל יז סעיף יח

פרק ז: חדר המבוא

- א. צריך לבנות לבית הכנסת חדר מבוא כדי שלא יראו המתפללים את הרחוב והעוברים בו ותופרע תפילתם. לכן רצוי שהפתח לחדר זה לא יהיה מול פתח בית הכנסת, או שתהיה הדלת אטומה באופן שלא יראו המתפללים את העוברים ברשות הרבים.¹⁷
- ב. נוסף לטעם זה מצאנו עוד שני טעמים:
1. כדי להדמות לבית המקדש בו היה האולם לפני ההיכל.
 2. להבדיל מעובדי אלילים, ולהדגיש את פנינתו הישירה כלפי ה' שלא על ידי אמצעי. מטעמים אלה אין להסתפק בדלת אטומה לרשות הרבים בלבד ולהלכה יש להחמיר גם כשיטות אלו.²
- ג. פתח חדר המבוא יכול להיות בכל צד שהוא, אם כי עדיף שיהיה בצד דרום כדי שיפנה לצד ימין כשנכנס לבית הכנסת. כמו כן רצוי שהפתח לא יהיה מול אולם התפילה כדי שלא לחשוף את הרחוב לעיני המתפללים ולהפריע לתפילתם.¹⁷

א אמר רב חסדא: "לעולם יכנס אדם שני פתחים בבית הכנסת, שני פתחים סלקא דעתך? אלא אימא שיעור שני פתחים ואחר כך יתפלל".¹⁸

שלושה פירושים נתנו לדברים אלו:

1. רש"י: "יכנס שלם ישב סמוך לפתח דנראה עליו כמשי עיכוב צית הכנסת, ויהיה (נראה) מוזמן סמוך לפתח לנאמ".¹⁹
 2. הרא"ש: "יש מפרשים שלא ימהר ויתפלל מיד כשיכנס אלא ישהה שיעור שני פתחים".²⁰
 3. הגהות מימוניות: "שלא ישב סמוך לפתח, כדי שלא יביט החוצה ויפריע את תפילתו".²¹
- ב בתלמוד הירושלמי נאמר: "מאי טעמא, (לקיים דברי הכתוב) "אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום".²²

ופרש בבי"ח: "דכל בית הכנסת צריך שיעשו עזרה לפני בית הכנסת, כדי שיכנס אדם לפני משני דלתות, דוגמת האולם שהיה לפני ההיכל. דלא כבתי תפילות של עובדי עבודת גילולים, דאינן נכנסים אלא לפני מדלת אחת. ונראה הטעם הוא להורות דאף על פי דבמדת מלך מי שמבקש איזה שאלה מן המלך אינו נכנס לפני המלך לטרקלין שלו, אלא עומד בחצר ושואל על ידי עבדו של המלך, שנכנס לטרקלין לפני המלך. אבל במידת מלך מלכי המלכים, הקב"ה, אסור לשאול על ידי אמצעי לא ע"י מלאך ולא ע"י שרף ומשום עיקר זה צריך האדם ליכנס לפני משתי דלתות כלומר דאף על פי שבאתי לעזרה שלפני הטרקלין

17 או"ח סימן כז

18 ברכות ה, א

19 שם ד"ה שיעור של שני פתחים

20 ברכות סימן ז

21 תפילה פרק ה, ס"ק ג

22 ברכות פרק ה הלכה א

של מלך מלכי המלכים הקב"ה, אין אנוכי מבקש ע"י אמצעי שיכנס לטרקלין... אלא אני נכנס לבית הכנסת עצמו, לטרקלין של מלך מלכי המלכים, הקב"ה, ומבקש מלפניו יתברך ולא ע"י שום אמצעי".²³
 ובמדרש נאמר: "הוי מתכוין להכנס דלת לפנים מדלת ולמה כן? שהקב"ה מונה פסיעותך ונותן לך שכר, ונראה דרצה לומר על כן נותן לך שכר על קיום וחזוק אמונה זו בלב כל ישראל, שעל כן נכנסין דלת לפנים מדלת".²⁴

וכתב בבית יוסף: "ולענין הלכה נכון לחוש לכל הפירושים",²⁵ ואכן נפסק בשלחן ערוך: "יכנס לה שיעור שני פתחים ואחר כך יתפלל ויש מפרשים שהטעם מפני שמביט לחרץ ואינו יכול לכוין ולפי זה אם אינו פתוח לרשות הרבים אין בכך כלום".²⁶ והוסיף על כך במגן אברהם: "ולכן נהגו לעשות אכסדרה לפני בית הכנסת".²⁷ ובמחצית השקל²⁸ הביא גם את טעמו של הב"ח.

והוסיף בחתם סופר: "צריך להיות ככל בית שער שלפני חצר המלך ... שעשוי לצניעות שלא יציצו בני רשות הרבים לפנים... דאין פתח הבית שער מכוון נגד פתח החצר. והכי נמי בבית הכנסת... דלא יביטו הפנימיים לחרץ לרשות הרבים, ויבלבלו... אבל אנו אין לנו פרוכת לצניעות (כמו במקדש) על כן צריכים לבית שער שאין פתחים מכוונים נגד פתח בית הכנסת".²⁹

-
- 23 או"ח סימן צ ד"ה ונראה
 24 אלה הדברים רבה, פרשת כי תבוא
 25 או"ח סימן צ
 26 שם בד"ה ומה שכתב רבינו
 27 שם סעיף כ
 28 שם ס"ק לה
 29 או"ח סימן כז

פרק ה: מיקום החלונות ומספרם

- א. צריך לקבוע חלונות בבית הכנסת בכיוון התפילה לירושלים.³⁰
שני טעמים נתנו להלכה זו:
1. כדי שהמתפלל, כשישא את עיניו, יראה את השמים ויקבל עליו עול מלכות שמים.
2. כדי לסמל בכך את כוונתנו להתפלל דרך ירושלים.
ב. רצוי שיהיו החלונות למעלה מקומת אדם כדי שלא יראו המתפללים את רשות הרבים, ויסיחו דעתם.
ג. החלונות יכולים להיות קבועים במסגרותיהם (לא נפתחים).
ד. צריך שיהיו לפחות שנים עשר חלונות בכל קירות בית הכנסת ולכתחילה רצוי לחלקם שלושה בכל צד. מספר זה יש בו כדי לסמל את שנים עשר הרקיעים לתפילות שנים עשר שבטי ישראל. מספר זה הוא רק סמלי, כך שבמקרה של חלון המחולק למספר חלונות אפשר לראות את כל אחד מהם כחלון נפרד לענין זה.

א במסכת ברכות נאמר: "ואמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: אל יתפלל אדם אלא בבית שיש שם

חלונות שנאמר: וכיון פתיחן ליה בעליהיה נגד ירושלים".³⁰

בטעם הלכה זו נחלקו הראשונים:

רש"י (שם) כתב שגורמים לו שיכוין לבו שהוא מסתכל כלפי שמים ולבו נכנע. לעומת זאת כתבו תלמידי רבינו יונה: "כדי שיהא הבית מתוקן באויר טוב".³¹ בין שני טעמים אלו נפקא מינה להלכה, כפי שכתב מהר"י אבוהב: "לדעת תלמידי רבינו יונה יכולים החלונות להיות בכל צד שהוא בבית הכנסת, ולדעת רש"י צריך לפתוח חלונות לצד ירושלים דווקא".³²

אולי אפשר להוסיף הבדלים נוספים בין השיטות:

1. בימינו שיש מבני ציבור רבים שאין בהם חלונות כלל והם ממוזגי אויר לדעת רש"י נצטרך בכל זאת חלונות ולדעת תלמידי רבינו יונה אין צורך בחלונות במבנה כזה.
2. לדעת תלמידי רבינו יונה צריכים לעשות חלונות שניתן לפתוח ולסגור אותם לפי הצורך, ולדעת רש"י כנראה שאפשר להסתפק בחלונות הקבועים במסגרותיהם. נראה שרש"י מבסס את הסברו על פשט הפסוק מדניאל שהובא בגמרא (שם), שדניאל התכוין בתפילתו כנגד החלונות שכנגד ירושלים. (זו דרכו של רש"י גם בפרושו לתלמוד, לפרש לפי פשט הסוגיא).³³

30 דף ל"ד, ע"ב

31 ברכות (לד, ב) ד"ה חלונות.

32 ברכות (לד, ב) בדפי הר"י.

33 מובא בב"י סימן צ"ה, ד"ה וצריך.

והנה לתלמידי רבינו יונה נתקשו בדברי רש"י שהרי נפסקה החלכה: "רבי חייא רבי שמעון בר רבי יחבי, פתח חד מינייהו ואמר המתפלל צריך שיתן עיניו למטה שנאמר, והיו עיני וליכי שם כל הימים. וחד אמר: עיניו למעלה שנאמר נשא לבבנו אל כפים. אדהכי אתא רבי ישמעאל ברכי יוסי לגלבייהו, אמר להו במאי עסקיתו? אמרו ליה בתפילה. אמר להו כך אמר אבא המתפלל צריך שיתן עיניו למטה ולבו למעלה כדי שיתקיימו שני מקראות הללו".³⁴

ואם כן קשה על רש"י שהרי מכאן נראה שאין כל תועלת בחלונות בצד ירושלים כיון שהאדם מכוון את עיניו למטה, ולכן פרשו התוספות טעם אחר לחלונות. הבית יוסף כתב לתרץ קושיא זו: "מה שכתב שיסתכל כלפי שמים אינו רוצה כלומר שיהיו עיניו תלויות למעלה כל זמן התפילה אלא שעל דרך העברה אם יסתכל כלפי שמים יכנע לכבו".³⁵ והב"ח תרץ: "כשיעמוד להתפלל מקמי שיתחיל בתפילה (יסתכל כלפי שמים בעד החלונות) אבל משהתחיל צריך ליתן עיניו למטה".³⁶

והנה בערוך השלחן כתב: "מיהו על כל פנים נראה דלכל הפירושים צריך להתפלל כנגד החלונות דוקא, ולא ראינו מי שידקדק בזה ואדרבא על פי רוב בוחרים להתפלל בכוחל שלא כנגד החלון. ומקום הרב בכל מקום אצל ארון הקודש שאין שם חלון, דנגד החלון יש בלבול הדעת מההולכים לפני החלון. ונראה לעניות דעתי דהעולם סוברים מדלא אמר הש"ס כדנגד החלון אלא בבית שיש שם חלונות, משמע דהקפידא הוא רק שיהיו חלונות בהבית. אבל לא שיתפלל דוקא כנגד החלון ממש".³⁷

ערוך השולחן הוכיח את דבריו מלשון הזוהר שיובא בהמשך בענין מספר החלונות,³⁸ ואולי כוונתו כדברי כף החיים, שכתב: "ונוהגים לבנות החלונות שבבית הכנסת גבוה למעלה מקומות כל אדם".³⁹ וכן כתב בחתם סופר.⁴⁰ ולעניות דעתי תרוצי הב"ח ערוך השולחן וכף החיים נראים יותר מתרוץ הבית יוסף. מסתבר יותר לומר שהחלונות משמשים באופן קבוע לפני העמידה לתפילה ולא למטרה מקרית ואקראית.

הלכה: רוב האחרונים פוסקים כשיטת רש"י, לפיה על החלונות להיות בכיוון התפילה. שיטה מיוחדת נמצאת בדברי הכסף משנה: "וכתב רבינו בתשובה שבתי כנסיות ומקומות המיוחדים לתפילת הציבור אין להצריך בהם חלונות. ומה שכתב (בגמרא הני"ל) אל יתפלל אלא בבית שיש בו חלונות, היינו ביחיד המתפלל בביתו, כמו שהיה עושה דניאל".⁴¹ כידוע, ניתן ללמוד מדברי הרמב"ם גם מהדרך בה סדר את ההלכות ומיקם אותם. יתכן שתשובה זו היא הסיבה שהרמב"ם לא הביא את ההלכה של החלונות בדיני בית הכנסת (פרק יא) אלא בדיני המתפלל (פרק ה).

34 נחלת דויד על בבא קמא דף ז, א ד"ה והר"י

35 יבמות דף קה, ב

36 מובא בב"י סימן צה, ד"ה וצריך

37 סימן צ', סעיף ז'

38 זוהר פקודי רנא, א'

39 סימן צ' סעיף ד'

40 או"ח סימן כז

41 תפילה פרק ה', הלכה ו'

בית כנסת בישוב - מבנה ותכנון פנים

להלכה לא נתקבלה דעת היחיד של הרמב"ם בענין זה ולא דעת תלמידי רבינו יונה לאחר שתורצה קושיתם על רש"י.

לכן פסק השלחן ערוך: "צריך לפתוח פתחים או חלונות כנגד ירושלים כדי להתפלל כנגדן".⁴² והוסיף במשנה ברורה (שם): "ואפילו בבית הכנסת כשמתפלל עם הציבור נכון להיזהר בזה. וכל שכן כשמתפלל בבית ביחידי דצריך להזהר בזה לכתחילה וכדאיתא בגמרא דלא יתפלל אדם אלא בבית שיש בו חלונות".

בזוהר כתוב: "ועל דא כל בית הכנסת דלית ביה חלונות לאו אתר לצלאה ביה דהא בית כנסת דלתתא לקבל בית כנסת דלעילא דאית ביה תריסר חלונות עלאין, והכי נמי לתתא".⁴³ ובסולת ברורה כתב: "דאלו יב' חלונות הם כנגד יב' צרופי הוי"ה וטוב שיהיו שלשה בכל צד". וכן הביא בכף החיים⁴⁴ בשם אחרונים נוספים. על פי זה פסק בשלחן ערוך: "וטוב שיהיה בבית הכנסת י"ב חלונות".⁴⁴ וכתב על זה באשל אברהם: "מצד הכלל דקיימא לן שגם במכוון במספר אין קפידא ברבוי, כי בכלל מאתיים מנה, וכן נראה במקומות רבים. לפי זה כפי שנהוג עכשיו, אין בית שאין בו יב' חלונות כיון שכל חלון גדול חלוק לחתיכות הרבה של זכוכית וביניהם עצים ועולה שפיר למספר יב'. ומה שיש כפלים על יב' בסגנון זה, אין גרעון על ידי זה".⁴⁵

42 או"ח סימן צ, ד

43 כף החיים סימן צ' סעיף ד'

44 או"ח סימן צ, ד

45 אשל אברהם בוטשאש סימן צ' סעיף ה'

פרק ו: מקום ארון הקודש

- א. ארון הקודש הוא ללא ספק המקום החשוב ביותר בבית הכנסת ואליו נושאים המתפללים את עיניהם בתפילה, "פתח שערי שמים לתפילתינו". הארון מסמל את השראת השכינה בעם ישראל.
- ב. כשבנה שלמה המלך את בית המקדש הוא התפלל: "והתפללו אליך דרך ארצם ... דרך העיר אשר בחרת... והתפללו אל הבית הזה". מכאן שמקום ארון הקודש צריך להיות לכיוון ארץ ישראל, ירושלים והמקדש, ורצוי לדייק ככל האפשר בכיוון זה.⁴
- ג. יש להקפיד שלא יהיה הארון בצד מזרח בצורה שתראה זריחת השמש בבוקר דרך קיר המזרח. אולם כאשר כיוון ירושלים הוא בדיוק למזרח אין צורך להקפיד על כך.⁵

א בנושא מקומו של ארון הקודש מצאנו מחלוקת בדברי חכמינו. בגמרא נאמר: "דאמר רבי יהושע בן לוי בואו ונחזיק טובה לאבותינו שהודיעונו מקום תפילה דכתיב וצבא השמים לך משתחווים (רש"י: וצבא השמים - השמש והיחם העומדים נמוגים. לך משתחווים - למערב). מתקיף לה רב אחא בר יעקב: ודלמא כעבד שנוטל פרס מרבו וחוזר לאחוריו ומשתחוה? (רש"י: ודלמא - הס למזרח משתחווים וכי מימה אין דרך להשמח ממנו? לכוונו הס עושין כעבד שנטל פרס מרבו וחוזר לאחוריו ומשתחוה כשהוא הולך לאחוריו, משנטל פרס ממרחק ממנו מהשתחויה) קשיא. ורבי אושעיה סבר: שכינה בכל מקום... ואף רבי ישמעאל סבר שכינה בכל מקום... ואף רב ששת סבר שכינה בכל מקום דאמר ליה רב ששת לשמעיה לכל רוחתא אוקמן (רש"י: לכל רוחתא אוקמן - העמידני להפיל) לבר ממזרח. ולא משום דלית ביה שכינה אלא משום דמורו בה מיני (רש"י: דמורו נה מיני - מלמדי עונדי עבודה זרה מורים הולאה להפיל נמוגים). ורבי אבהו אמר שכינה במערב... אמר רבי יצחק: הרוצה שיחכים ידרים ושיעשיר יצפין (רש"י: ידרים - נתפילמו יחזיר פניו לדרום) וסימניך שלחן בצפון ומנורה בדרום. ורבי יהושע בן לוי אמר לעולם ידרים שמתוך שמתחכם מתעשר שנאמר אורך ימים בימינה, בשמאלה עושר וכבוד. והא רבי יהושע בן לוי אמר שכינה במערב? דמצדדי אצדודי (רש"י: דמגדל אצדודי - מעט לגד דרום). אמר ליה רבי חנינא לרב אשי כגון אתון דיתביתו בצפונה דא"י אדרימו אדרומי (רש"י: אדרימו - שמהו פונים לגד ירושלים משום דכתיב והפילנו אליך דרך ארצם)⁶.

דברי רש"י הנ"ל מתבססים על דברי הגמרא במסכת ברכות: "הגו רבנן סומא ומי שאינו יכול לכיין את הרוחות יכוין לבו כנגד אביו שבשמים שנאמר 'והתפללו אל ה'.' היה עומד בח"ל יכוין את ליבו כנגד ארץ ישראל שגא' והתפללו אליך דרך ארצם'. היה עומד בארץ ישראל יכוין את ליבו כנגד ירושלים שגא' והתפללו אל ה' דרך העיר אשר בחרת'. היה עומד בירושלים יכוין את לבו כנגד בית המקדש שנאמר 'והתפללו אל הבית הזה'. היה עומד בבית המקדש יכוין את ליבו כנגד בית קדשי הקדשים שנאמר 'והתפללו אל המקום הזה'. היה עומד בבית קדשי הקדשים יכוין את לבו כנגד הכפורת. היה עומד אחרי

בית כנסת בישוב - מבנה ותכנון פנים

בית הכפורת, יראה את עצמו כאילו לפני הכפורת. נמצא עומד במזרח, מחזיר פניו למערב. במערב, מחזיר פניו למזרח. בדרום, מחזיר פניו לצפון. בצפון, מחזיר פניו לדרום. נמצאו כל ישראל מכוונים את לבם למקום אחד. א"ר אבין ואיתימא ר' אבינא מאי קראה 'כמגדל דוד צוארך בנוי לתלפיות? תל שכל פיות פונים בו'.⁴⁷

והנה יש לשאול האם כוונת רש"י שבכל מקום בעולם כיוון התפילה הוא למערב כמו הדעות שהובאו בסוגיא הקודמת, או שרש"י נתן דוגמא לפי המצב בבבל ופוסק בעצם כמו התוספות. אפשרות אחרת בהסבר דברי רש"י מצויה בפירוש רבינו יונה שכתב: "פרש רש"י שהפתחים של בתי כנסיות שלהם היו פתוחים כנגד המזרח לא בכותל מזרחי של בית הכנסת אלא בכותל מערבי שלו ופונים כנגד ההיכל שעומד בכותל מזרח, ואחורי בית הכנסת קורא אותו הצד שהפתחים פתוחים בו דהיינו המערב".⁵¹

וכתבו התוספות: "וכהך שמעתתא קי"ל וכן מסקינן בלא יחפור... ולא כהני אמוראי דלעיל דפליגי אי השכינה במזרח או במערב. עכשיו אנו במערכה של א"י, על כן אנו פונים למזרח".⁴⁸

במסכת ברכות נאמר: "אמר רב הונא כל המתפלל אחורי בית הכנסת נקרא רשע שנאמר 'סביב רשעים יתהלכו'".⁴⁹ ופרש רש"י: "כל פמחי צימ הכנסת היו נמזרח והכי מניא נמוספתא דמנילה מעין מקדש ומשכן פניהם למערב ואמריהם למזרח".⁵⁰

כנראה שהגירסה ברש"י שהיתה לפני רבנו יונה היתה שונה (כמו זו שבדפי הרי"ף שם), וחשב רבנו יונה שדעת רש"י כשיטה הסוברת שתמיד כיוון התפילה למזרח מפני ששכינה במזרח.

והנה מצאנו גירסא שונה לתוספתא שהובאה לעיל (חלק ב' פרק ג' הערה א': "אין פותחין פתחי כנסיות, לא למזרח. שכן מצאנו בהיכל שהיה פתוח למזרח שנאמר 'יהחונים לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה'").⁵² אולי הבין רבינו יונה שהתוספתא אוסרת לעשות כמו בבית המקדש (כמו האיסור לעשות מנורה בתבנית המנורה במשכן) ולכן לדעתו סובר רש"י שבבבל התפללו לצד מזרח כדי לשנות מהמקדש. אך להלכה נפסק על פי הרא"ש⁵³ וגם רבינו יונה בעצמו⁵⁴ פסק כדעת התוספות וכגירסה המקובלת בתוספתא, וכן על פי פשט דברי רש"י. וכן הוא בדברי הרמב"ם⁵⁵.

47 ברכות ל, א

48 ברכות ל, א בד"ה לתלפיות

49 ברכות ו, ב

50 שם ד"ה אחורי בית הכנסת

51 ברכות ג, ב בדפי הרי"ף

52 מגילה פרק ג, יד (על פי תוספתא כפשוטה - ליברמן)

53 ברכות סימן יט

54 ב"ב יג, א בדפי הרי"ף

55 הלכות תפילה יא, ב

להלכה נפסק בשולחן ערוך: "בקומו להתפלל אם היה עומד בח"ל יחזיר פניו כנגד ארץ ישראל ויכוין גם לירושלים ולמקדש ולבית קדשי הקדשים. היה עומד בא"י יחזיר פניו כנגד ירושלים ויכוין גם למקדש ולבית קדשי הקדשים"⁵⁶. ועוד פסק בשו"ע: "אם מתפלל לרוח משאר רוחות יצדד פניו לצד ארץ ישראל"⁵⁷. מעיר על כך המשנה ברורה (שם): "כגון שרוצה להחכים או להעשיר, ואמרו חז"ל: הרוצה להחכים ידרים ולהעשיר יצפין. או כגון שרוכב על חמור ואי אפשר לו להחזיר את עצמו לצד ארץ ישראל". אך מוסיף הרמ"א שם: "אין עושים מקום הארון וצד התפילה נגד זריחת השמש ממש כי זהו דרך המינים. רק מכוונים נגד אמצע היום". כוונתו היא שבבוקר, בזמן התפילה, השמש לא תזרח לכיוון אמצע הקיר המזרחי, אלא רק באמצע היום.

ב הסביר מרן הראי"ה קוק: "אנו רואים שבמה דברים אמורים שיש מקום לחוש משום דמורי בה מיני דוקא בזמן שאין טעם למה אנו מכוונים למזרח, והיינו לדעת הסוברים שמותר להתפלל גם שלא לצד ארץ ישראל וירושלים. וכמו שכתבו התוספות... דכל הני אמורי לית להו הא דתניא בברכות... שחייב אדם להתפלל נגד ירושלים... אבל לדידין דקיימא לן שצריכים להתפלל דרך ארץ ישראל וירושלים, אין אנו חוששים כלל משום דמורי ביה מיני. ולפי זה ממילא מוכן שמה שנוהרים שלא להעמיד במקום זריחת השמש ממש הוא שייך רק אם המקום הזה אינו בא לפי המצב מכוון לצד ירושלים, אבל אם לפי המצב הכיוון של ירושלים הוא בזה המקום דווקא, או כשם שאין אנו חוששין על כל רוח מזרחית משום הא דמורי בה מינים, כן אין לחוש גם כן על המקום של זריחת השמש, מאחר שהטעם של הכיוון הזה הוא משום שבמצב זה הוא יותר מכוון לצד ירושלים אין כאן חשש דמורי בה מיני כיוון שיש לנו טעם מיוחד על זה המקום"⁵⁸.

56 או"ח סימן צד, סעיף א

57 או"ח סימן צד, סעיף ב

58 אורח משפט סימן ל

פרק ז: מקום הבימה

- א. הבימה צריכה להיות במרכז בית הכנסת. שני נימוקים נאמרו בהלכה זו:
1. כדי שכל המתפללים בבית הכנסת ישמעו את קריאת התורה.
 2. כנגד מזבח הזהב במקדש שהיה מול ארון העדות באמצע האולם.
- במקרה ומספר המתפללים מועט ורוצים להזיז את הבימה מהמרכז יהיה הבדל להלכה בין שני הנימוקים הנ"ל.⁵⁹
- ב. רצוי שהבימה תהיה מוגבהת מעל מפלס רצפת בית הכנסת או מוקפת מחיצות. שתי סיבות למנהג זה:
1. כדי שתהווה רשות בפני עצמה ויהיה מותר לשבת בין הבימה לארון הקודש גם כאשר היושב מפנה את גבו לספר התורה בזמן קריאת התורה.²
 2. על פי הקבלה יש לעלות לבימה בשבע מדרגות.¹
- לפי הסיבה הראשונה אין צורך בשבע מדרגות דווקא וכן נהגו למעשה.

-
- א תוספתא: "מניחים את התיבה פניה (פניהם) כלפי העם ואחוריה (ואחוריהם) כלפי הקודש".⁵⁹ נשאלת השאלה מה טיבה של אותה תיבה והיכן מניחים אותה.
- הרמב"ם: "ומעמידים בימה באמצע הבית כדי שיעלה עליה הקורא בתורה או מי אשר אומר לעם דברי כבושין כדי שישמעו כולם. וכשמעמידים התיבה שיש בה ספר תורה מעמידין אותה באמצע ואחורי התיבה כלפי ההיכל ופניה כלפי העם".⁶⁰ דברי הרמב"ם מחייבים ביאור:
1. לאיזה אמצע הכוונה? האם אמצע שמול ארון הקודש (מצפון לדרום, אם הארון במזרח) או אמצע האולם ממזרח למערב (אם הארון במזרח) או האמצע המוחלט של שטח בית הכנסת?
 2. מהי התיבה המונחת באמצע בית הכנסת שמניחים בה את ספר התורה?
 3. מהם פניה ואחוריה? (גם בתוספתא מופיע ביטוי זה לפי גרסה אחת בתוספתא כפשוטא של ליברמן).
 4. בכסף משנה הקשה גם שדברים אלו אינם מתישבים עם דברי התוספתא שפני הקוראים בתורה כלפי העם ואחוריהם כלפי ההיכל (לפי הגרסה שהיתה לפניו, אך לפי הגרסה המובעת לפניו, שהיא כנראה גרסת הרמב"ם, לא קשה), וכן תרץ את דברי הרמב"ם וז"ל: "התיבה היא בימת עץ קטנה שעליה מעמידין הספר תורה בעת קריאת התורה וקאמר שמניחים אותה באמצע הבימה. כתב מעמידין אותה באמצעה כלומר באמצע הבימה. ופני התיבה לא לגבי הקורא קאמר אלא פני התיבה קרדי הצד שבו קורין בתורה. שהכתב מיושר ואחורי התיבה קורא הצד שכנגדו שהכתב מהופך. והשתא הוי מנהג כל ישראל בקריאת התורה על הדין ועל האמת, פניה של

59 מגילה פרק ג
60 הלכות תפילה יא, ג

התיבה כלפי העם ואחוריה כלפי הקודש. ואל תשיבני מהבימות שבונים בימים האלו בקצת מקומות בסוף בית הכנסת ולא באמצע, כי העמדה באמצע אינו מהחיוב אך הכל לפי המקום והזמן. שבאותם הזמנים שהיו בתי הכנסת גדולים עד מאד היו צריכים להעמיד הבימה באמצע כדי להשמיע לכל העם אבל בזמנים הללו שבעונותינו בתי כנסיות שלנו הם קטנים וכל העם שומעים, יותר נוי הוא להיות לצד אחד מלהיות באמצע". (הערה: אם נאמר שגרסת הרמב"ם בתוספתא היא כגרסה המובאת בתוספתא כפשוטא של ליברמן יהיה הסבר זה של הכסף משנה תואם בדיוק את התוספתא).

והנה מחסוגיא בסוכה משמע שיש ענין עקרוני בהעמדת הבימה במרכז: "תניא רבי יהודה אומר מי שלא ראה דיופלוסטון של אלכסנדריא של מצרים לא ראה בכבודם של ישראל... פעמים שהיו בה כפלים כיוצאי מצרים והיו בה ע' קתדראות של זהב כנגד ע"א של סנהדרין גדולה, ובימה של עץ באמצעיתה וחזן הכנסת (רש"י: שמש הצבור) עומד עליה והסודרין בידו, וכיון שהגיע לענות אמן, הלה מניף בסודר וכל העם עונים אמן".⁶¹ מסוגיא זו מוכיח החתם סופר שיש ענין הלכתי במיקום הבימה באמצע כי הרי לא שינו את מקום הבימה לצד כדי שישמעו כולם. והוסיף: "יען הבימה שלנו עומדת בפנים כמזבח הפנימי על כן ראוי להעמידה באמצע בית הכנסת לדמותו לבית המקדש בכל האפשרי ואין לשנות במקדש מעט שלנו".⁶²

גם הנצי"ב כתב: "הנה מלבד אשר כל חדש אסור, ומה גם בבית הכנסת מקום אסיפת המון רב ... דיש כמה אנשים אשר לא ניתן לדעתם להבחין בין קלה לחמורה ובהתפעלות על שינוי קל יגמרו אומר שנשתנה חלילה התורה, הוסר משוכתה והיתה ח"ו לבערה מלבד כל נראה לי גם לפי הדין אסור לשנות בכגון אלו. כי עיקר הטעם שקריאת התורה צריך להיות באמצע בית הכנסת, נראה משום שהשלחן שקוראים עליו הוא במקום מזבח שבעזרה כמו שכתב הגר"א ז"ל בסימן תר"ס דמשום הכי אנו מקיפים בלולב את הבימה וספר תורה שעליו כמו שהיו מקיפים את המזבח בעזרה.... מעתה כמו שהמזבח היה עומד הרחק מקדש הקדשים ומכוון נגד הארון שהוא באמצע ההיכל... כך עלינו להעמיד את השלחן רחוק מן הארון ומכוון נגדו. ועל כיוצא בזה נאמר אל תבחו כי זקנה אמן, הכונה לפי הפשט שאם אין אתה מרצא בהדרת האם הזקנה טעם נכון וכמליצת חז"ל 'לא בסבי טעמא' - מכל מקום אל תבחו, כי בלא ספק ידעה טעם ונימוקה עימה ואח"כ מצאתי גם בחתם סופר שכתב כן".⁶³

ולעניות דעתי יש הבדל בין החתם סופר והנצי"ב. החתם סופר השווה את הבימה למזבח הזהב שהיה במרכז האולם בדיוק ואילו הנצי"ב דיבר על מזבח העולה שהוא במרחק מארון הקדש אך לא בדיוק במרכז. ועוד נראה לי להעיר על דברי החתם סופר כיצד אפשר להשוות את הבימה למזבח הזהב ולהוכיח זאת מהקפות בסוכות שהיו בבית המקדש מסביב למזבח

61 סוכה נא, ב

62 חתם סופר או"ח סימן כז

63 משיב דבר חלק א סימן טו

5 שבת דף פט"ו ע"ב

העולה, כמוזכר במסכת סוכה⁶⁴ אך כנראה שלדעת כולם היה המנהג שהבימה במרכז וכדי לישב את המנהג מצאו הסבר לכך (כפי שהדגישו בתשובתם) ולכן לא דייקו כל כך.

ב המגן אברהם הביא את דברי הלבוש שכתב: "יזהרו שלא יעשו שום מקום לשבת עליו בין הבימה ובין ההיכל, באופן שיהיה פני היושב נגד הבימה ואחוריו להיכל דגנאי הוא. ועוד שלא יפסיק בין המברך על הס"ת ובין ההיכל דנראה כמשתחוה לו המברך".⁶⁵ ופשוט הוא שאם יש מחיצה לבימה או שהיא גבוהה וחולקת רשות לעצמה אין בזה איסור וכפי שאנו רואים ברוב בתי הכנסת העתיקים. ובדומה לזה פסק בשו"ע⁶⁶ בענין עמדת המתפלל וכן הוא בתשובת הרמב"ם⁶⁷ לגבי כהנים הנושאים את כפיהם.

ג בזוהר נכתב: "בעי לסדרא ולחקנא בחד כרסייא דאיקרי חיבה. וההוא כרסיא לדהוי בשית דרגין לסלקא בהוא ולא יתיר דכתיב ושש מעלות לכסא ודרגא חד לעילא, לשואה עליה ס"ת ולאחזא ליה לכולה כד סליק ס"ת לתמן".⁶⁸ ויפה התפרשו הדברים בשו"ת אמרי אש: "כי כסא שלמה המלך ע"ה בשש מעלותיו באו להעיר שהשיג בחכמתו כל מה שתחת המדרגה השביעית והוא אשר לא יושג מצד עצם מדרגתו".⁶⁹ [דברי האמרי אש מיוסדים על הרלב"ג⁷⁰. ובדומה לזה כתב הרמב"ן: "כל מה שהשיג שלמה המלך ע"ה השיג באמצעות התורה אם כן נאה לשום התורה על בימה ולאמר עליה שהיא כנגד שש מעלות הכסא".⁷¹]

יש מפרשים את דברי הזוהר שאין להוסיף על שבע מדרגות אך מותר להפחית ממספר זה.⁷² ויש מפרשים שצריך שבע מדרגות דוקא⁷³ אך גם לדבריו אין בזה לעיכובא, ועיין בכף החיים בשם מחזיק ברכה.⁷⁴

64 סוכה מה, א

65 סימן קנ ס"ק ה ובט"ז ס"ק ב

66 סימן צ סעיף ב

67 פאר הדור סימן עח

68 זוהר ויקהל עמוד שסט

69 אורח חיים סימן ז

70 בתועליות הראשונות והתועלות ה- 35

71 בהקדמה לפרושו לתורה

72 מגן אברהם סימן קני ס"ק ו' ובאר היטב בס"ק ז'

73 בן איש חי מהדורה ראשונה פרשת ויקרא סעיף יד'

74 סימן קני סעיף מא'

פרק ח: מקום עמוד שליח הציבור

מנהג אשכנז: ⁷⁵

א. מקום עמוד הש"ץ הוא בקדמת בית הכנסת, בסמוך לארון הקודש.⁷⁵ הסיבה היא שתיבת הש"ץ היא כנגד מזבח הזהב במשכן ובמקדש שהיה מול ארון העדות.⁷⁶

א במסכת סוכה ⁷⁷ מספרת הגמרא על בתי הכנסת הגדולים של אלכסנדריה שהתפללו בו לפעמים כפלים מיוצאי מצרים, ושם נאמר: "וכימה של עץ באמצעיתה, וחזן הכנסת (שמש הציבור - רש"י שם) עומד עליה והסודרין בידו וכיון שהגיע לענות אמן הלה מניף בסודר וכל העם עונים אמן". יש מקשים ⁷⁸ על מקרה זה למה לא העמידו פשוט את הש"ץ במרכז בית הכנסת על בימה גבוהה שכולם ישמעו! מכאן הם מסיקים שאסור להעמיד את הש"ץ במרכז בית הכנסת ויש סיבה הלכתית עקרונית להעמיד את הש"ץ בסמוך לארון הקודש.

יש שרצו להוכיח מדברי הרמב"ם ⁷⁹ שכתב: "ומעמידין בימה באמצע הבית כדי שיעלה עליה הקורא בתורה או מי אשר אומר לעם דברי כבושין כדי שישמעו כולם". למה לא כתב הרמב"ם שגם הש"ץ יעמוד על הבימה כדי שישמעו כולם?

מכאן אפשר להסיק שמקום הש"ץ חייב להיות ליד ארון הקודש. יתר תוקף נתנו לאיסור זה לאחר שקמו בישראל (בעיקר באירופה) כיתות המחדשים ששינוי זה בבתי הכנסת היה אחד מסימני ההיכר שלהם ⁸⁰ וכך אכן פסקו להלכה האחרונים הנ"ל וסוכמו דבריהם בציץ אליעזר ⁸¹.

ואף על פי שאיני כדאי, נראה לי שאין כל הוכחה מהסוגיא במסכת סוכה ולכתחילה השאלה למה לא העמידו את עמוד הש"ץ במרכז אינה שאלה כלל. כי הרי בבית הכנסת שבאלכסנדריה היו מתפללים רבים כל כך (לפעמים כפליים מיוצאי מצרים) כך שהעמדת

75 בבתי כנסת גדולים אנו נתקלים לעיתים קרובות בשאלה היכן למקם את עמוד הש"ץ: האם במרכז בית הכנסת, מקום שתהיה תפילתו נשמעת לכל המתפללים, או אולי ליד ארון הקודש, בבחינת עמידה לפני ה'! האם יעמוד הש"ץ במקום מוגבה כדי שישמעו ויראו אותו המתפללים! האם מרכז אולם התפילה הוא גם מרכז הפעילות של התפילה! לשאלות אלה יש השלכה לגבי תכנון מבנה בית הכנסת (ריבוע או עגול וכו').

אם יש לתפילה גם מקום מרכזי אחר בקצה המבנה נצטרך להתחשב בכך בתכנון צורתו של המבנה, בצורת הישיבה של המתפללים ובגובה הבימה, ולהעריך לכך מבחינה אקוסטית ותכנונית, כפי שנראה בהמשך.

76 מכתב סופר ח"ב, סימנים א - ב

77 סוכה נא, ב

78 שו"ת מהרי"א אסאד או"ח סימן ג

79 הלכות תפילה יא, ג

80 ערוגת הבשם או"ח סימן כט

81 חלק יא סימן כב

השייץ במרכז בית הכנסת לא תועיל כדי שישמעו כולם ולכן היה צורך להעמיד את שמש בית הכנסת שיניף סודרין כדי שיראו גם המתפללים הרחוקים.

גם מדברי הרמב"ם אין כל הוכחה לעניות דעתי כיון שאין כל ענין הלכתי לשמוע את השייץ ואין בתפילתו להוציא את הציבור ידי חובה. [בימינו שאין בחזרת השייץ להוציא ידי חובה את המתפללים ובפרט לשיטתו שאין לחזור על התפילה אם אין הציבור שומע ועונה ואף ביטל את חזרת השייץ⁸² לכן לא כתב הרמב"ם בין תפקידי הבימה כדי שישמע הציבור את תפילת השייץ וכפי שכתב בענין אחר הנצי"ב מוולוז'ין].⁸³

והנה באגרות משה⁸⁴ דחה את ההוכחה מדברי הגמרא בענין בתי הכנסת שבאלכסנדריה בדרך אחרת בכך שהוכיח שכבר נעשו שינויים בסידור בית הכנסת מאז תקופת התלמוד שבה היתה תיבת השייץ ארון קודש קטן ובו ספר תורה מונח במיוחד לתפילת השייץ כפי שמשמע מלשון הגמרא במסכת תענית⁸⁵ שהיו מוציאים תיבה זו לרחובה של עיר בזמן תענית ציבור ומסבירה הגמרא שזה בא לסמל שכלי צנוע היה לנו ונתבזה, ומניחים אפר מקלה על התיבה כדי לומר "עמו אנוכי בצרה", כדברי הפסוק: "בכל צרתם לו צרי". ומספרת הגמרא שרבי זירא הזדעזע בכל גופו כאשר שמו אפר על התיבה. מכל זה משמע שתיבת השייץ היתה עם ספר תורה בתוכה, כפי שהסביר המרדכי.⁸⁶

ברור אם כך שבימינו, למרות שאין אנו יודעים את מקור השינוי וסיבתו, לא נוהגים לשים ספר תורה בתיבת השייץ. ואם כן אפשר לומר שבתי הכנסת שבאלכסנדריה היו לפני שינוי זה ולכן השייץ צריך היה להיות ליד ספר תורה, אך בימינו אפשר לשנות ולהעמיד את השייץ על הבימה במרכז בית הכנסת כדי שישמעו כולם. ולגבי הטעם שהשייץ צריך להיות במקום נמוך כדברי הכתוב 'מעמקים קראתיך ה' מתוך האגרות משה שכאשר יש לבימה מחיצות וגם שטחה עולה על ארבע אמות מרובעות הרי היא כשטח נפרד ומותר לשייץ לעמוד עליה, כפי שנפסק בשו"ע.⁸⁷ שם גם נפסק במפורש⁸⁸ שכדי להשיע לקהל, בכל אופן מותר לעמידו במקום גבוה. ולכן התיר לשייץ לעמוד ולהתפלל על הבימה אם הסיבה היא כדי שישמעו כל הקהל אך לא אם רוצים סתם לשנות ממנהג אבותינו.

והנה המגן אברהם העיר על דברי השלחן ערוך: "ועכשיו נהגו שהמקום שהשייץ עומד הוא עמוק משאר בית הכנסת משום 'מעמקים קראתיך ה'. וכן כתב באגודה. ואפשר דמשום הכי אמרינן בכל מקום יורד לפני התיבה... ועיין בבית יוסף שמפרש בענין אחר".⁸⁹

82 תשובות הרמב"ם סימנים לה, לו

83 משיב דבר ח"א סימן טו

84 או"ח חלק ב סימן כח

85 תענית טז, א

86 הובא במגן אברהם קנד, יא

87 שו"ע צ, כ

88 שם, סעיף א

89 שם ס"ק ג (הבית יוסף המוזכר שם הוא בסימן קנ ד"ה וכיצד)

ראינו אם כן שיש מחלוקת בין האגודה (וכן שיטת הטור) לבין הבית יוסף בהסבר המושג "יורד" לפני התיבה. לפי הבית יוסף אין זה עקרוני שיהיה זה מקום נמוך דוקא, ולדעתו יורד לפני התיבה פירושו יורד ממקומו (עוזב את מקומו הקבוע), לכן התיר לשי"ץ לעמוד על הבימה כדי שישמעוהו יותר. אך לשיטת האגודה אין להתיר לשי"ץ לעמוד על הבימה. ואולי זה מקור ההבדל בין הנוהגים כמחבר (חספרדים) שהשי"ץ עומד על הבימה לבין הנוהגים כמגן אברהם (האשכנזים). על כל פנים לשיטת המגן אברהם קשה לקבל את ההיתר של האגרות משה הנ"ל. גם אגרות משה בעצמו התיר זאת בדיעבד ומציין במפורש שלכתחילה אין לשנות ממנהג אבותינו.

- ב. נוהגים לכתחילה להעמיד את עמוד הש"ץ מימין לארון הקודש ואל מול הארון.²
שתי סיבות נאמרו למנהג זה:
1. ימין הוא הצד החשוב יותר.¹
2. כדרך עבד נכנע שאינו עומד מול אדונו, אלא בהכנעה מן הצד.¹
ג. על הש"ץ לעמוד על רצפת בית הכנסת ולא על מקום מוגבה.⁷ שני טעמים נאמרו להלכה זו:
1. כדי שלא יראה כשחצן לפני ה' אלא כעבד נכנע, ורמז לכך מן הכתוב:
"ממעמקים קראתיך ה'".
2. כדי שיוכל לעמוד בנוחות ובטחון ולהתרכז בתפילה.
לטעם השני מותר להעמיד את הש"ץ על בימה מוגבת ורחבה, כיון שאין בעמידתו הפרעה לתפילה. אך לטעם הראשון אין להתיר בשום אופן העמדת הש"ץ על הבימה.
ד. רצוי שהקהל ישמע ויראה את הש"ץ בתפילתו (למרות שאין כאן הלכה מפורשת) כדי לתת למתפללים את תחושת התפילה בציבור וכדי למנוע מחלוקת בקרב המתפללים. לכן יש לתכנן את בית הכנסת מבחינה אקוסטית בהתאם, כדי שישמע הש"ץ ברחבי בית הכנסת, וכן רצוי למקם את הבימה בצורה כזו שלא תסתיר את הש"ץ העומד בקדמת בית כנסת במפלס הרצפה.

מנהג עדות המזרח:

- א. אין עמוד תפילה והש"ץ עומד על הבימה, זאת בתנאי ששטח הבימה גדול מארבע אמות מרובעות והציבור כולו שומע אותו.¹

-
- ב העיר על כך החתם סופר: "אין לשנות ממנהג אבותינו בעניני התפילה ובית הכנסת גם אם לא ידוע לנו מקור המנהג או סיבתו".⁹⁰
ג צד ימין הוא הצד החשוב, כפי שאפשר ללמוד מברכת יעקב לאפרים ומנשה.⁹¹ כמו כן בעבודת המקדש היו כל הפניות לימין.
ד העיר על כך בספר ויצבור יוסף: "מקום ארון הקודש מסמל את השראת השכינה ודרך ארץ הוא מי שמבקש דבר מהמלך אינו עומד לפניו אלא מן הצד והוא נראה דרך הכנעה".⁹² וסוכמו הדברים בפוסקי דורנו שיש לנהוג כך לכתחילה.⁹³
ה מקומו של העמוד ועובדה שאין להגביה את עמוד הש"ץ מעמידה בפני המתכנן שתי בעיות:

90 חתם סופר או"ח סימן כז, מכתב סופר ח"ב סימנים א - ב

91 גורן דוד או"ח, ו

92 סימן ס"ד פרי השדה

93 ציץ אליעזר ח"ט, יז פ"ט, וכן באגרות משה או"ח ח"ב סימן כח

1. בתחום הארכיטקטוני: האיזון בתכנון קדמת בית הכנסת כאשר הארון במרכז ומשני צדדיו מתחילות בצורה אחידה שורות של מתפללים התכנון אחיד ויפה. אך אם נצטרך להעמיד בצד ימין את עמוד השייץ נשברת צורת האחידות.
2. בתחום האקוסטי: מיקום השייץ העומד במפלס הריצפה ובקדמת בית הכנסת יוצר בעיית שמיעה בחלקים אחוריים של בית הכנסת מיקומו בצד ימין של ארון הקודש מחריף את הבעיה בחלקים השמאליים אחוריים של אולם התפילה.
- 1 כך פסק השולחן ערוך.⁹⁴ יש לציין שלשיטת הבית יוסף⁹⁵ הביטוי יורד לפני התיבה פרושו עוזב את מקומו הקבוע, ואין כל צורך להעמיד את השייץ ממעמקים דוקא. ואכן פסק זה התקבל בבתי הכנסת של עדות המזרח ומקומו של השייץ על הבימה. סיבה נוספת קשורה בצורת הישיבה (ראה פרק ד).

94 או"ח סימן צ, סעיפים א - ב

95 או"ח סימן קנ, ד"ה וכיצד

פרק ט: צורת הישיבה

מנהג אשכנז:

- א. יש למקם את הכסאות כך שהמתפללים יפנו תמיד (בישיבה ובעמידה) לארון הקודש ולירושלים.⁹⁶
- ב. אין לשבת עם הגב לארון הקודש ואפילו כדי להיות עם הפנים לבימה בזמן קריאת התורה. אך מותר לשבת בין הבימה לארון הקודש עם הפנים לארון, גם אם יושבים בזמן קריאת התורה עם הגב לספר התורה.⁹⁷
- ג. בבית כנסת שבו אין מוכרים או משכירים מקומות הישיבה יש להושיב את נכבדי הקהילה בקיר שבו ארון הקודש כשפניהם אל המתפללים, משום כבוד הציבור.⁹⁸ אך בבית כנסת שבו מוכרים או משכירים את מקומות הישיבה אין להקפיד על סדר זה של הישיבה, כי בדבר הנמכר בכסף אין יותר את ענין החשיבות וכל המקומות שוים.⁹⁹ ונראה מסברה שאם יש רצף של ספסלים מקיר הארון, אין זה נראה שהזקנים יושבים כשגבם לקהל ומותר.
- ד. רצוי שמקום מושבו של הרב (שמקומו אינו נמכר) יהיה בקיר של ארון הקודש כשפניו אל הקהל.

-
- א תוספתא: "כיצד היו זקנים יושבים? פניהם כלפי העם ואחוריהן כלפי הקדש... חזן הכנסת פניו כלפי הקדש, וכל העם פניהם כלפי הקדש".⁹⁶
- ב במגן אברהם⁹⁷ ובט"ז⁹⁸ הביאו את דברי-הלבוש⁹⁹ שכתב: "יזהרו שלא יעשו שום מקום לשבת עליו בין הבימה ובין ההיכל, באופן שיהיה פני היושב נגד הבימה ואחוריו להיכל, דגנאי הוא, ועוד שלא יפסיק בין המברך על הס"ת ובין ההיכל דנראה כמשתחוה לו המברך". ופשוט הוא שאם יש מחיצה לבימה או שהיא גבוהה וחולקת רשות לעצמה אין בזה איסור וכפי שאנו רואים ברוב בתי הכנסת העתיקים. ובדומה לזה פסק בשו"ע¹⁰⁰ בענין עמידת המתפלל.
- ג תוספתא: "כיצד היו זקנים יושבים? פניהם כלפי העם ואחוריהן כלפי הקדש".¹⁰¹
- ד וזה לשון הלבוש (שם): "עכשיו אין ענין לסדר זה כי קונין המקומות".

96 תוספתא מגילה פרק ג
97 שו"ע קנ, ס"ק ה
98 שו"ע קנ, ס"ק ב
99 שו"ע קנ סעיף ה
100 סימן צ, ב
101 תוספתא מגילה פרק ג

מנהג עדות המזרח:

- א.** נהגו להושיב את המתפללים סביב לבימה לארבע רוחות השמים,¹⁰² גם כאשר חלק מן המתפללים אינו יושב ופניו לארון הקודש ולירושלים.¹
- ב.** שני טעמים למנהג זה:
1. כדי שיהיו כל המתפללים כשפניהם האחד לחברו.²
 2. על פי הקבלה³
- ג.** גם היושבים בצד של ארון הקודש מותר שישבו כשגבם אל הארון.⁴
- ד.** יש מי שפסק⁵ שגם על עדות המזרח לנהוג כמנהג אשכנז שמקורו בתוספתא ובפסק הרמב"ם, שכל המתפללים ישבו כשפניהם לארון הקודש.

- ה** ים של שלמה: "בני בבל הופכים פניהם אל הציבור ואחוריהם אל ארון הקודש, ובני ארץ ישראל הופכים פניהם אל ארון הקודש".¹⁰² ואולי הטעם כפי שמצוין בהערה ו'.
- ו** אומרת הגמרא: "לעולם תהא אימת ציבור שהרי כהנים פניהם כלפי העם ואחוריהם כלפי שכינה, רב נחמן אמר מהכא זיקם המלך דוד על רגליו".¹⁰³ ויש לחוסיף טעם בענין על פי מה שכתב הרמב"ם בתשובה¹⁰⁴ לגבי הכהנים הנושאים כפיהם כשאחוריהם כלפי ארון הקודש וז"ל: "אם היו הספרים גבוהים מן הארץ עשרה טפחים חלקו מקום לעצמם, ואין שום איסור לכהנים שאחוריהם אל היכל הקודש בשעת נשיאת כפים". משמע מדברי הרמב"ם שדברי התוספתא שהובאו בהערה א' הם רק כשארון הקודש חולק רשות לעצמו, וכפי הגר"צ עוזיאל זצ"ל.¹⁰⁵
- ז** וזה לשון ספר חסידים: "א' מלך נאמן, שמע ישראל ה' אל' ה' אחד. ארבע שמות - לפי כשיושבים לארבע קצוות בבית הכנסת, כל אחד מכויץ כאילו שכינה כנגד פניו שלא יאמר אדם כיון שפונה חברי אצלי ואני יושב במזרח וחברי אין הקב"ה ברגע אחד לכל צד, וכתוב ופניתי אליכם, כל אחד ואחד צריך לכויץ ליכו כאילו שכינה פונה אליו... ובשכינה אין לומר איך יתכן שיפנה לארבע רוחות כאחת. כל זה כתב בספר הכבוד: שבשעה אחת בוחן כל הלבבות, וברגע אחד שומע תפילה מזה ושומע תפילה מזה, אף על פי שזה מתפלל מה שאין זה מתפלל".¹⁰⁶
- ח** פסק מו"ר הראשון לציון הגר"מ אליהו שליט"א, וכן הוא בבית הכנסת שלו.

102 בבא קמא, חילוקי הדינים שבין בבל לארץ ישראל, סעיף לו

103 סוטה מ, ב

104 פאר הדוד סימן עח

105 משפטי עוזיאל א, סימן ג

106 תת"ח

פרק י: עזרת נשים (מחיצה)

- א. יש להפריד בין הנשים לגברים בבית הכנסת, כפי שהיתה הפרדה בבית המקדש בשמחת בית השואבה.¹⁰⁷
- ב. בדומה לעזרת הנשים בשמחת בית השואבה עדיף לכתחילה לבנות אותה כקומה נפרדת (יציע) וכפי שנהגו ברוב מבני בתי הכנסת בהם היתה עזרת נשים.

שני טעמים נאמרו לדין זה:

1. כדי שלא יתערבבו הגברים והנשים בזמן התפילה, ולפי טעם זה נסתפק במחיצת עזרת נשים שתהיה עד גובה הכתפים כמחיצה אטומה.
 2. כדי שלא תראנה הנשים על ידי הגברים המתפללים ולכן יש מחמירים שגובה מחיצת עזרת הנשים תהיה עד גובה קומת אדם.
- להלכה אפשר להקל כדעה הראשונה, אך יש שפסקו לחומרה.

א ענין המחיצה של עזרת הנשים בבית הכנסת הפך במאה השנים האחרונות למאבק בין היהדות הנאמנה למסורת אבותינו לבין יהודים שניסו לשנות וראו בנושא זה את אחד הדברים המרכזיים במאבקם. לכן חשוב מאד לכלול את המחיצה בתכנון מבנה בית הכנסת. כתב על כך מרן הראי"ה קוק: "שנמצאו כאלה ששלחו יד בהמסורה הקדושה לכל ישראל קדושים מאז ומעולם לעשות בבתי הכנסיות עזרת גברים לבד ועזרת נשים לבד, ואשר המהרסים הראשונים אשר התחילו לבטל את הסדר הקדוש והמחויב הזה, יודעים אנחנו מה עלתה בידם, שרובם ככולם נשתכחו מהם ומזרעם כל יסודי האמונה וכל קדושת ישראל, והרבה מהם נשתמדו ונבלעו בין גויי הארץ."¹⁰⁷

מקור הלכה חשובה זו הוא במשנה במסכת סוכה: "מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו. במרצאי יום טוב הראשון של חג ירדו לעזרת נשים ומתקנים שם תיקון גדול"¹⁰⁸. ומסבירה הגמרא (שם): "מאי תיקון גדול? אמר רבי אלעזר: כאותה ששנינו חלקה היתה בראשונה (העזרת נשים בראשונה ולא היו זיוס יולאים מן הכלים - רש"י). והקיפיה גזוזטרא (נמנו זיוס נכמלי, בולטים מן הכותל, סניז סניז וכל שנה מסדרין שם גזוזטראות - לוחין שקורין בלג"ק כדי שיהיו נשים עומדות שם נשמח צית השואבה ורואות וזהו תיקון גדול דקמני ממימין שמקנין כלל שנה - רש"י) והתקינו שיהו נשים יושבות מלמעלה ואנשים מלמטה. תנו רבנן: בראשונה היו נשים מבפנים (נעזרת נשים - רש"י) ואנשים מבחוץ (נראתה של הר סניז ונמל - רש"י) והיו באים לידי קלות ראש. התקינו שהיו נשים יושבות מבחוץ ואנשים מבפנים, ועדיין היו באים לידי קלות ראש והתקינו שיהיו נשים יושבות מלמעלה ואנשים מלמטה".

ויש לחקור: מהי מטרת המחיצה שהוקמה בבית המקדש? האם היתה כדי שלא יראו את הנשים כלל, או שתפקידה היה שהגברים והנשים לא יתערבבו אלו באלו? בין שתי הגישות

107 אורח משפט סימן לה

108 סוכה נא, א-ב

הללו תהיה נפקא מינה להלכה בשני ענינים: א. גובה המחיצה. ב. איכות אטימותה. השאלה היא האם נסתפק שלא יתערבבו פיזית או נצריך גם שלא יראו את הנשים כלל?

נראה שבענין זה יש סתירה בדברי הרמב"ם. בהלכות לולב כתב וז"ל: "וכיצד היו עושין? ערב יום טוב הראשון היו מתקנין במקדש מקום לנשים מלמעלה ולנשים מלמטה כדי שלא יתערבבו אלו עם אלו"¹⁰⁹. ואילו בפרושו למשנה הוא כתב: "כדי שלא יסתכלו האנשים בנשים"¹¹⁰.

והנה בענין זה כתב התוספות יום טוב: "פירש הרמב"ם כדי שלא יסתכלו האנשים בנשים. והדין עמו, כי האנשים שלמטה היו הרואים בשמחה ולא השמחים בעצמם, כמו שכתב הרב מברטנורה במדות שם. כי השמחים היו חסידים... ואם כן הוצרך לטעם. ואמנם הסתכלות האנשים בנשים מביא לידי קלות ראש, כי הוא ישמול בכך כתיב, ועוד משום קישוי לדעת. ושמה יראה קרי, כל שכן בחצרות בית ה'".⁴

ונראה לתרץ על פי דברים אלה את הסתירה בדברי הרמב"ם. בבית המקדש היו שתי סיבות להחמיר שלא יראו את הנשים כלל: א. רוב הנוכחים לא היו שותפים פעילים לשמחה והיו פנוים יותר להרחורי עבירה. ב. החשש שמא יבואו לידי טומאה חזק יותר בבית המקדש. ולכן פרש כך הרמב"ם בפירושו למשנה שכידוע מטרתו העיקרית היא לפרש ולא לפסוק הלכות. אך ביד החזקה כתב הרמב"ם את הדברים מתוך מחשבה להלכה למעשה גם לדורות ולכן הסתפק במחיצה שלא יתערבבו אלו עם אלו. ודברים אלו דחוקים במקצת כי גם ביד החזקה דיבר הרמב"ם על התיקון שעשו בבית המקדש.

באגרות משה כתב: "היוצא מזה גם בכתיב כנסיות שמתקבצין שם אנשים ונשים להתפלל, טוב יותר לעשות גזוטרטא שהנשים יהיו למעלה. ואם מאיזה טעם קשה לעשות גזוטרטא צריכים לעשות מחיצה ממש כזו שתמנע מלבוא לידי קלות ראש, ולא סגי כמה שנחשבה לכל דבר, כגון בשערים פתוחים כמו שראינו שלא הועילה במקדש והיה אסור מדאורייתא. ולכן לא סגי גם במחיצה של עשרה טפחים מן הקרקע שאינה כלום לענין קלות ראש, שהרי יכולים לדבר ולהרבות שיחה עם הנשים בלי שום קושי, וליגע בידיהם, ואין לך קלות ראש גדולה מזו ושנחשבו כמעורבין ממש ואסור מדאורייתא... אבל מסתבר לעניות דעתי, שסגי במחיצה גבוהה עד אחר הכתפים דהרי חזינן שהמחיצה אינה מצד איסור הסתכלות דכתיבתי לעיל, שזה הרי ידעו גם מתחילה ומכל מקום התירו ולא חשו לזה. ואף אחר התיקון הגדול לא נזכר שהיתה שם (אלא) רק גזוטרטא שהיא מקרשים מונחים על הזיזים הבולטים וסתם גזוטרטא אינה במחיצה... ואף שהרמב"ם בפירושו למשנה כתב כדי שלא יסתכלו האנשים בנשים, בעל כרחינו אין לפרש מצד איסור ההסתכלות כדלעיל, וגם שהרי אף כשהן למעלה הן נראות, מכיון שלא הזכיר שהיתה מחיצה לגזוטרטא".¹¹¹

לדברי האגרות משה הסכימו הגר"י ווינברג¹¹² ופוסקים אחרונים רבים¹¹³, אבל הגר"א ולדינברג¹¹⁴ הביא את הפוסקים הסוברים, שהמחיצה צריכה להיות כזו "באופן אשר לא יוכלו

109 פרק ח הלכה יב

110 פרק ה משנה ב

111 או"ח א, לט

112 שרידי אש ב, סימן י

113 עיין עם כלביא א, סימן סד

להסתכל אנשים בנשים", וזאת על פי דברי הרמב"ם בפירושו למשנה ודברי התוספות יום טוב. וסיכם הגר"א ולדינברג: "חושבני שמהאמור מספיק כבר להוכיח על חומר החיוב של עשיית מחיצה מבודלת בין בית הכנסת לבין עזרת נשים באופן שהאנשים לא יוכלו לכוא לידי הסתכלות".

לעניות דעתי נראה כדעת האגרות משה, וזאת מכמה טעמים:

א. מכיון שלא מצאתי מי שהסביר כיצד התירו בבית המקדש בראשונה לפני הקמת הגוזזטרא הרי ראו האנשים את הנשים ובפרט כאשר התבוננו הגברים דרך עזרת הנשים, כפי שהיה בתחילה.

ב. אין להביא ראיה מדברי התוספות יום טוב שהדגיש שבבית המקדש יש סיבות להחמיר במיוחד וכנ"ל.

ג. בפסיקת הלכה עלינו להעדיף את היד החזקה שנכתב כספר הלכה על פני דבריו בפרוש המשנה, מכיון שאין זה ספר הלכה מובהק, במיוחד בגלל שנכתב בערבית.

וקיימת בעיה נוספת: בימינו לא כל הנשים הבאות לבית הכנסת לבושות בצניעות הנדרשת לפי ההלכה, ואז חל איסור על הגברים לומר כל דבר שבקדושה במצב כזה, כפי שפסק בשלחן ערוך.¹¹⁵ לכן כתב באגרות משה: "אולי ילכו בלבושי פריצות שנראה בשך כמו שהן וגילות ללכת בעונותינו הרבים... ואם כן יהיה אסור למתפללים כשפניהם לצד עזרת הנשים להתפלל ולומר דברי תורה, אם לא שתראו להזהיר שיהיו מלוכשות בצניעות כשבאות לבית הכנסת, וגם לידע שיקיימו האזהרה, דרך בשערות המגולות שנפרצו רוב הנשים בעונותינו הרבים אין לאסור לקרות קריאת שמע כנגדן".¹¹⁶ ומסכם האגרות משה שעד גובה הכתפים צריך מחיצה אטומה לחלוטין.

ונוכה מהרה לבנין בית הבחירה ולתיקון הגדול שנעשה שם בשמחת בית השואבה.

114 ציץ אליעזר ז, סימן ח

115 סימן עה, סעיפים א-ב

116 או"ח א, לט

